

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS

N U T A R I M A S

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS 1991 M. GRUODŽIO 5 D. NUTARIMU NR. 530 PATVIRTINTŲ ASMENŲ DRAUDIMO VALSTYBĖS LĖŠOMIS IR KOMPENSACIJŲ MOKĖJIMO JUOS SUŽEIDUS AR JIEMS ŽUVUS RYŠIUM SU TARNYBA SĄLYGŲ 4 PUNKTO ATITIKIMO LIETUVOS RESPUBLIKOS POLICIJOS ĮSTATYMO 48 STRAIPSNIUI

1997 m. gruodžio 3 d.
Vilnius

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, susidedantis iš Konstitucinio Teismo teisėjų Egidijaus Jarašiūno, Kęstučio Lapinsko, Zigmo Levickio, Augustino Normanto, Vlado Pavilionio, Jono Prapiesčio, Prano Vytauto Rasimavičiaus, Teodoros Staugaitienės ir Juozo Žilio, sekretoriaujant Daivai Pitrenaiti,

dalyvaujant suinteresuoto asmens – Vyriausybės atstovui Vidaus reikalų ministerijos štabo Juridinio skyriaus viršininko pavaduotojui Audriui Jakučiui,

remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 102 straipsnio pirmąja dalimi ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pirmąja dalimi, viešame Teismo posėdyje 1997 m. lapkričio 20 d. išnagrinėjo bylą Nr. 8/97 pagal pareiškėjo – Lietuvos apeliacinio teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 5 d. nutarimu Nr. 530 patvirtintų Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus ar jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų 4 punktas neprieštarauja Lietuvos Respublikos policijos įstatymo 48 straipsniui.

Konstitucinis Teismas

n u s t a t ė:

I

Pareiškėjas – Lietuvos apeliacinis teismas 1997 m. vasario 25 d. nagrinėjo civilinę bylą pagal ieškovės A. Čipkienės apeliacinį skundą dėl Vilniaus apygardos teismo 1997 m. sausio 3 d. sprendimo. Teismas nutartimi bylos nagrinėjimą sustabdė ir kreipėsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Vyriausybės 1991 m. gruodžio 5 d. nutarimu Nr. 530 patvirtintų Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus ar jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų (Žin., 1992, Nr. [8-212](#)) 4 punktas neprieštarauja Lietuvos Respublikos policijos įstatymo (Žin., 1991, Nr. [2-22](#)) 48 straipsniui.

II

Pareiškėjas prašymą grindžia šiais argumentais.

Policijos įstatymo 48 straipsnis numato, kad žuvus policijos pareigūnui, vykdžiusiam tarnybines pareigas, jo šeimai išmokama vienkartinė dešimties metų darbo užmokesčio dydžio kompensacija. Nei šis straipsnis, nei įstatymo VI skirsnis „Policijos pareigūnų socialinės garantijos“ nenumato išlygų, kuriais atvejais tokia kompensacija gali būti nemokama. Vyriausybė 1991 m. gruodžio 5 d. nutarimu Nr. 530 nustatė Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus ar jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygas (toliau – Sąlygos). Nutarimu patvirtintų Sąlygų 4 punktas reglamentavo nedraudiminiuosius įvykius, kada draudimo sumos bei kompensacijos nemokamos. Kadangi Policijos įstatymo 48 straipsnis nenumato atvejų ar sąlygų,

kada kompensacija gali būti nemokama, pareiškėjui kyla abejonių, ar šio Vyriausybės nutarimo nustatytų Sąlygų 4 punktas neprieštarauja Policijos įstatymo 48 straipsniui.

III

Rengiant bylą teisminiam nagrinėjimui buvo gautas Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos sekretoriaus A. Svetulevičiaus ir suinteresuoto asmens atstovo A. Jakučio paaiškinimas. Jame teigiama, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas 1990 m. gruodžio 11 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos policijos įstatymo įsigaliojimo“ įpareigojo Vyriausybę peržiūrėti ir nustatyti prokuratūros, vidaus reikalų ir krašto apsaugos sistemų pareigūnų aprūpinimo butais, darbo užmokesčio ir priedų bei kompensacijų (dėl sužeidimo ar žuvimo tarnybos metu, materialinės žalos dėl tarnybos ir kt.) mokėjimo tvarką orientuojantis į atitinkamus tuo metu galiojusius bei rengtus Lietuvos Respublikos įstatymus ir vidaus reikalų sistemos darbuotojams taikytas socialines garantijas. Policijos įstatymo VI skirsnyje yra numatytos policijos pareigūnų socialinės garantijos. Šio skirsnio 46 straipsnio antroje dalyje nustatyta, kad socialinių garantijų dydį nustato Lietuvos Respublikos įstatymai, o šių garantijų taikymo tvarką – Vyriausybė.

Paaiškiniame teigiama, kad Vyriausybei buvo deleguota teisė nustatyti socialinių garantijų (kartu ir kompensacijų) taikymo tvarką. Todėl ginčijamas nutarimas iš esmės negali prieštarauti Policijos įstatymui, kadangi galiojo tas pats įstatymas, o Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas nutarimu įpareigojo Vyriausybę minėtąją tvarką patvirtinti. Analogiška tvarka yra nustatyta Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 25 straipsnyje, Vyriausybės 1996 m. sausio 31 d. nutarime „Dėl kompensacijų valdininkui žuvus ar jį sužalojus dėl priežasčių, susijusių su tarnyba, mokėjimo taisyklių patvirtinimo“. Šių taisyklių 8 punktas taip pat numato atvejus, kada kompensacijos nemokamos.

Paaiškiniame nurodoma, kad poįstatyminė teisės norma negali pakeisti paties įstatymo ir sukurti naujo pobūdžio teisės normų, kurios savo galia konkuruotų su įstatymo normomis. Taip pat pažymėta, jog ginčijamo nutarimo nustatytų Sąlygų 4 punktas nekonkuruoja su Policijos įstatymo normomis. Šis punktas nesusiaurina subjektų, kuriems taikomos įstatymo nuostatos, rato, jis iš esmės nepakeičia valstybės įsipareigojimo išmokėti kompensaciją žuvusio pareigūno šeimai, o tik įpareigoja pareigūnus laikytis Policijos įstatymo ir kitų galiojančių įstatymų reikalavimų. Policijos pareigūnų bendrosios pareigos yra numatytos Policijos įstatymo 35 straipsnyje. Šio įstatymo 40 straipsnio pirmojoje dalyje teigiama, kad policijos pareigūnas asmeniškai atsako už savo veiksmus bei jų pasekmes. Policijos įstatymo 48 straipsnyje nėra apibrėžta, kas yra laikoma tarnybinių pareigų vykdymu ar draudiminiu įvykiu. Draudiminiai įvykiai yra apibrėžti tik ginčijamo nutarimo nustatytų Sąlygų 3 punkte. Tik šio Sąlygų punkto nuostata, kad „[...] įvykiai (jeigu jie atsitinka, kai apdraustasis vykdo tarnybines pareigas, vyksta į darbą arba iš jo [...])“, suteikė ieškovei galimybę civilinėje byloje teigti, jog jos vyro mirtis yra susijusi su tarnybinių pareigų vykdymu. Suinteresuoto asmens atstovo nuomone, ginčijamo nutarimo nustatytų Sąlygų 4 punktas neprieštarauja Policijos įstatymo 48 straipsniui.

Suinteresuoto asmens atstovas A. Jakutis teisminiame posėdyje iš esmės pakartojo paaiškiniame išdėstytus argumentus.

IV

Rengiant bylą teisminiam nagrinėjimui buvo gautas Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto pirmininko pavaduotojo J. Beinorto paaiškinimas, kuriame teigiama, kad ginčijamame nutarime patvirtintų Sąlygų 4 punktas yra pagrįstas Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento įstatymo 31 straipsnio, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos tarnybos įstatymo 51 straipsnio, Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos policijos įstatymo įsigaliojimo“ 4 punkto normomis, tačiau nedraudiminiuosius įvykius bei kitas sąlygas, kurios būtų analogiškos šiuo metu Vyriausybės nustatytosioms, būtina numatyti įstatyme.

Rengiant bylą teisminiam nagrinėjimui taip pat buvo gautas specialisto – Valdymo reformų ir savivaldybių reikalų ministerijos Teisinės ekspertizės skyriaus vedėjo M. Gruodžio paaiškinimas. Jame teigiama, kad ginčijamo nutarimo nustatytų Sąlygų 4 punktą yra pagrįstas įstatymo norma, tačiau šio punkto kaimiečiai neatitinka Policijos įstatymo 48 straipsnio.

Konstitucinis Teismas

k o n s t a t u o j a:

1. Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas 1990 m. gruodžio 11 d. priėmė Policijos įstatymą. Šio įstatymo 48 straipsnyje nustatyta:

„Žuvus policijos pareigūnui, vykdžiusiam tarnybines pareigas, jo šeimai išmokama vienkartinė dešimties metų (120 mėnesių) darbo užmokesčio dydžio kompensacija. Jis laidojamas valstybės lėšomis pagal gyvenamosios vietos papročius.

Policijos pareigūnui, kuris buvo sužeistas ryšium su tarnyba policijoje, išmokama nuo vienerių iki penkerių metų (nuo 12 iki 60 mėnesių) darbo užmokesčio dydžio kompensacija priklausomai nuo kūno sužalojimų sunkumo laipsnio.

Policijos pareigūnams atlyginama materialinė žala, kurią jie patiria ryšium su tarnyba policijoje.“

Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas 1990 m. gruodžio 11 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos policijos įstatymo įsigaliojimo“ 4 punktu įpareigojo Vyriausybę iki 1991 m. vasario 1 d. peržiūrėti ir nustatyti Lietuvos Respublikos prokuratūros, vidaus reikalų, krašto apsaugos sistemų pareigūnų aprūpinimo butais, darbo užmokesčio ir priedų bei kompensacijų (dėl sužeidimo ar žuvimo tarnybos metu, materialinės žalos dėl tarnybos ir kt.) mokėjimo ir kitų socialinių garantijų suteikimo tvarką orientuojantis į atitinkamus tuo metu galiojusius ir rengtus Lietuvos Respublikos įstatymus bei vidaus reikalų sistemos darbuotojams taikytas socialines garantijas.

Vyriausybė 1991 m. gruodžio 5 d. nutarimu Nr. 530 patvirtino Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus ar jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygas. Pagal Sąlygų 1 punkto pirmą ir antrą papunkčius apdraudžiami Vidaus reikalų ministerijos, respublikinės ir savivaldybių policijos tarnybų bei kitų vidaus reikalų įstaigų pareigūnai (priešgaisrinės apsaugos, pataisos reikalų, apsaugos ir kiti), išlaikomi iš Lietuvos valstybės biudžeto, savivaldybių biudžetų, įmonių, įstaigų ir organizacijų lėšomis, taip pat Lietuvos policijos akademijos studentai ir Vidaus reikalų ministerijos aukštesniųjų teisės mokyklų klausytojai, teritorinių policijos komisariatų policijos rezervo nariai, atliekantys praktiką ir stažuotę policijoje bei vykdančios joje pareigūnų funkcijas. Kituose šio punkto papunkčiuose išvardytos kitos draudžiamųjų asmenų kategorijos. Tai – prokurorai, Krašto apsaugos ministerijos pareigūnai, tikrosios krašto apsaugos tarnybos karininkai, liktiniai, asmenys, atliekantys tikrąją krašto apsaugos tarnybą, savanoriškosios krašto apsaugos tarnybos pareigūnai ir savanoriai, Valstybės saugumo departamento pareigūnai ir kt.

Sąlygose nustatyta, kad draudžiama šių asmenų sveikata ir gyvybė. Jos taip pat apibrėžia, kas laikoma draudiminiais įvykiais. Tai yra tokie įvykiai, kurie atsitinka, kai apdraustasis vykdo tarnybines pareigas, vyksta į darbą arba iš jo bei ne darbo laiku, kai teismo ar tardymo nustatyta, kad šie įvykiai susiję su tarnyba, taip pat kai jie atsitinka per apdraustojo mokymo bei pratybų laiką, pakenkę apdraustojo sveikatai arba tapę jo mirties priežastimi: trauma dėl nelaimingo atsitikimo, pasikėsinimas į apdraustojo gyvybę ir sveikatą, taip pat kitas staigus įvykis, kai prieš apdraustojo valią jo kūną veikia fizinė jėga (cheminis, terminis, nuodingųjų dujų ar kitas fizinis poveikis); atsitiktinis ūminis apsinuodijimas maistu (taip pat užsikrėtimas per maistą infekcinėmis ligomis, nurodytomis Sveikatos apsaugos ministerijos patvirtintame ūminių infekcinių žarnyno ligų sąrašė), vaistais, nuodingaisiais augalais, taip pat ūminis ar lėtinis apsinuodijimas cheminėmis medžiagomis; neigiami padariniai dėl klaidingo diagnozavimo ar gydymo ir profilaktikos priemonių (tarp jų vaistų injekcijų) panaudojimo po draudiminių įvykių; svetimkūnio patekimas į kvėpavimo takus, anafilaksinis šokas, apdraustojo paskendimas ar sušalimas.

Tačiau ne visais atvejais apdraustam asmeniui žuvus ar nukentėjus išmokama kompensacija ar atlyginama patirta žala. Sąlygų 4 punkte nustatyta:

„Draudiminiams nepriskiriami įvykiai ir draudimo sumos bei kompensacijos nemokamos:

jeigu apdraustasis nukentėjo dėl savo veikos, kurioje tardymas ar teismas nustatė tyčinio nusikaltimo požymius, arba jeigu ši veika susijusi su administraciniu teisės pažeidimu;

jeigu apdraustasis nukentėjo būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, narkotikų ar toksinių medžiagų;

jeigu apdraustasis nukentėjo valdydamas be atitinkamo pažymėjimo transporto priemonę ar kitą savaeigę mašiną arba perdavė valdyti transporto priemonę asmeniui, apsvaigusiam nuo alkoholio, narkotikų ar toksinių medžiagų arba neturinčiam atitinkamo pažymėjimo;

jeigu apdraustasis nusižudė, kėsinosi nusižudyti ar tyčia save sužalojo;

jeigu apdraustojo sveikata sutriko arba jis mirė dėl ligos ar karo veiksmų.“

Pareiškėjui, nagrinėjusiam bylą dėl kompensacijos išmokėjimo žuvus policijos pareigūnui, kuris nelaimingo atsitikimo metu buvo neblaivus, kilo abejonė, ar Sąlygų 4 punkto nuostatos atitinka Policijos įstatymo 48 straipsnį, kuriame nėra numatyti atvejai ir sąlygos, kada kompensacija gali būti nemokama.

2. Lietuvos Respublikos policija yra teisėtvarką užtikrinanti vykdomoji valstybės valdžios institucija, veikianti šalies vidaus reikalų sistemoje. Pagrindiniai policijos uždaviniai yra nusikaltimų bei kitokių teisės pažeidimų prevencija, nusikaltimų atskleidimas ir tyrimas, viešosios tvarkos, visuomeninės rimties bei saugumo, piliečių teisių, laisvių ir turto apsauga, valstybės sienų apsauga, taip pat pagal kompetenciją aplinkos apsauga. Be to, policija vykdo eismo saugumo priežiūrą, teikia neatidėliotiną ir kitokią socialinę pagalbą gyventojams. Ji gina Lietuvos piliečius ir organizacijas, taip pat kitus asmenis, esančius Lietuvos teritorijoje.

Valstybės institucijos kompetenciją realizuoja joje dirbantys asmenys. Asmenų, tarnaujančių policijoje, teisinį statusą lemia policijos, kaip valstybės institucijos, paskirtis, veiklos uždaviniai ir vykdomos funkcijos.

Policijos pareigūnas yra Lietuvos Respublikos pilietis, tarnaujantis policijoje, einantis tam tikras pareigas ir vykdamas policijos funkcijas. Jis visur ir visada turi valdžios atstovo teisinį statusą bei pareiginį laipsnį. Policijos pareigūnų garbę, orumą, gyvybę ir sveikatą, teises ir laisves gina šalies įstatymai. Policijos pareigūnai yra policininkai ir policijos valdininkai. Policijos pareigūnais taip pat laikomi Policijos įstatymo 5 straipsnio ketvirtojoje dalyje nurodyti asmenys. Policijos pareigūno teisinės padėties ypatumus sąlygoja jo profesinės veiklos pobūdis, todėl įstatymuose yra nustatytos specifinės priėmimo į tarnybą ir atleidimo iš jos sąlygos bei tvarka, pareigūno teisės ir pareigos, atsakomybė bei socialinės garantijos.

Asmenims, pretenduojantiems dirbti policijoje, keliami tam tikri reikalavimai ir sąlygos. Į tarnybą policijoje savanoriškumo ir atrankos pagrindu priimami ne jaunesni kaip 18 metų, mokantys valstybinę kalbą Lietuvos piliečiai, kurie pagal išsilavinimą, asmens savybes, dalykinį ir fizinį pasirengimą bei sveikatos būklę tinka policijos pareigūno pareigoms. Tarnyba policijoje tvarkoma statutinės drausmės pagrindais.

Policijos pareigūnas, atlikdamas tarnybines pareigas, vadovaujasi įstatymais bei kitais tarnybą policijoje reguliuojančiais norminiais teisės aktais, todėl jo reikalavimai privalomi vykdyti visiems piliečiams, valstybinėms, privačioms ir kitoms įmonėms, įstaigoms, organizacijoms ir pareigūnams. Jeigu atsisakoma vykdyti teisėtus policijos pareigūno reikalavimus, jis turi teisę panaudoti prievartą, tačiau tik tiek, kiek tai reikalinga tarnybinei pareigai vykdyti, ir tik po to, kai visos įmanomos įtikinimo ar kitos priemonės nebuvo veiksmingos.

Tarnyba policijoje yra susijusi su tam tikrais reikalavimais pačiam pareigūnui. Jis privalo elgtis ir veikti kaip valdžios atstovas, ginti teisėtus piliečių, visuomenės, valstybės interesus, jo veiksmai turi būti teisiškai pagrįsti. Į policijos pareigūną kreipiasi žmonės, kurie laukia ir tikisi jo pagalbos. Todėl, kaip nustatyta Tarnybos Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemoje statuto skyriuje „Pareigūnų garbės kodeksas“, jis privalo „niekada nepamiršti, kad pareigūną piliečiai visur

ir visada vertina kaip valdžios atstovą, o iš jo išvaizdos, elgesio tarnyboje ir buityje sprendžia apie visą policijos ar vidaus tarnybos sistemą“. Policijos pareigūnas privalo laikytis šio garbės kodekso reikalavimų. Jų pažeidimas smerkiamas ir užtraukia moralinę bei drausminę atsakomybę.

Su policijos pareigūno tarnyba ypač nesuderinamas girtavimas – visuotinai pripažintas kaip socialinis blogis. Neblaivūs policijos darbuotojai diskredituoja policijos tarnybą, griaua visuomenės pasitikėjimą ja, be to, nesugeba tinkamai atlikti jiems pavestų pareigų. Kad būtų išvengta šių pasekmių, būtinos teisinės ir auklėjamosios priemonės.

Policijos įstatyme yra numatytos policijos pareigūnų bendrosios ir specialiosios teisės bei pareigos. Bendrąsias profesines teises ir pareigas turi visi policijos pareigūnai. Specialiosios profesinės teisės ir pareigos suteikiamos policijos pareigūnams, vykdantiems atskiras įstatymo nustatytas policijos funkcijas.

Bendrosios profesinės policijos pareigūnų teisės būtų, pavyzdžiui, tokios: teisė reikalauti iš piliečių ir pareigūnų, pažeidžiančių teisėtą tvarką, nutraukti neteisėtus veiksmus; teisė tikrinti asmens dokumentus, įtarus teisės pažeidimą ir pareiškus apie tai piliečiui ar pareigūnui; teisė pristatyti teisėtą tvarką pažeidėjus į policiją ar kitas tarnybines patalpas; teisė įstatyme numatytais atvejais panaudoti šaunamuosius ginklus, specialiąsias priemones, kovinių imtynių veiksmus ir t. t.

Policijos pareigūno veiklai apibūdinti ne mažiau svarbios yra ir bendrosios profesinės pareigos. Policijos pareigūnas visur ir visada privalo: gavęs piliečio ar pareigūno pranešimą apie daromą nusikaltimą ar kitokį teisės pažeidimą arba pats būdamas liudininku, imtis neatidėliotinų priemonių užkirsti kelią daromam nusikaltimui ar kitam teisės pažeidimui; gavęs piliečių ar pareigūnų pranešimą apie padarytą nusikaltimą ar kitokį teisės pažeidimą, imtis priemonių sulaikyti ir pristatyti į policiją asmenį, padariusį pavojingą veiką; gavęs žinių apie padarytą pavojingą visuomenei veiką, apie tai pranešti policijai, imtis priemonių įvykio vietai apsaugoti, nusikaltimo liudininkams nustatyti; užtikrinti sulaikytų ar pristatytų į policiją asmenų teises ir teisėtus interesus, sveikatos apsaugą, suteikti neatidėliotiną medicinos pagalbą nukentėjusiesiems dėl teisės pažeidimų ar tiems, kurie yra bejėgiai; imtis visų galimų priemonių piliečių, valstybės, visuomeninių ar kitų organizacijų turtui gelbėti gaivalinių nelaimių, katastrofų, avarijų bei kitais ypatingais atvejais ir t. t. Vykdydamas visas savo pareigas, policijos pareigūnas privalo gerbti ir ginti žmonių orumą, užtikrinti ir saugoti jų teises bei laisves.

Taigi policijos pareigūno profesinė veikla – specifinė. Dėl tokio darbo pobūdžio policijos pareigūnai tiesiogiai susiduria su teisės pažeidėjais, pavojingais nusikaltėliais. Įstatymo nustatytais atvejais jie panaudoja ginklą. Kad būtų sėkmingai atliktos tarnybines pareigos esant ekstremaliai situacijai, ne visada užtenka specialių žinių ir įgūdžių, bet reikalinga asmeninė drąsa ir ryžtas. Neretai atliekančio tarnybines pareigas policijos pareigūno gyvybei, sveikatai, turtui iškyla pavojus, todėl įstatymuose yra nustatytos tam tikros garantijos jo apsaugai užtikrinti.

Viena vertus, įstatymai numato baudžiamąją ar administracinę atsakomybę už klaidumą policijos pareigūnui atlikti pareigas ar už kėsimąsi į jo garbę, orumą ar gyvybę. Tai būtų, pavyzdžiui, Baudžiamojo kodekso 201¹ straipsnyje numatyta atsakomybė už pasipriešinimą policininkui ar policijos rėmėjui, to paties kodekso 203¹ straipsnyje numatyta atsakomybė už kėsimąsi į policininko ar policijos rėmėjo gyvybę, Administracinių teisės pažeidimų kodekso 187 straipsnyje numatyta atsakomybė už pareigūno teisėto reikalavimo nevykdymą, taip pat už jo garbės ir orumo įžeidimą ir kt. Kita vertus, policijos pareigūnams yra numatytos specialios socialinės garantijos: aprūpinimas butais, prailgintos kasmetinės atostogos, priedai prie atlyginimų, teisė įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka gauti kompensacijas už išlaidas kelialapiams bei sanatoriniam gydymui ir kt. Prie socialinių garantijų priskirtina ir Policijos įstatymo 48 straipsnyje numatyta vienkartinė dešimties metų (120 mėnesių) darbo užmokesčio dydžio kompensacija, išmokama žuvus policijos pareigūnui, vykdančiam tarnybines pareigas. Įstatyme taip pat nustatyta, kad policijos pareigūnui, kuris buvo sužeistas ryšium su tarnyba policijoje, išmokama nuo vienerių iki penkerių metų (nuo 12 iki 60 mėnesių) darbo užmokesčio dydžio kompensacija, priklausomai nuo kūno sužalojimų sunkumo laipsnio atlyginama žala, patirta ryšium su tarnyba.

Kompensacijos už policijos pareigūno žuvimą ar sužalojimą nustatymą sąlygoja ir Konstitucijos 52 straipsnio norma, numatanti, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, invalidumo, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų nustatytais atvejais. Šia norma socialinei pagalbai, kurios viena iš rūšių yra ir kompensacija pareigūno žūties ar sužalojimo atveju, pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas. Svarbu ją veiksmingai užtikrinti, todėl tokios socialinės paramos teikimas nustatomas įstatymais. Valstybės pareiga – garantuoti pakankamas šios teisės įgyvendinimo ir apsaugos priemonės.

Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, Policijos įstatymo 48 straipsnio pirmojoje dalyje nustatydamas kompensacijas policijos pareigūno žūties atveju, tik pačia bendriausia forma apibūdino sąlygą, kuriai esant atsiranda teisė į nurodytas išmokas: „tarnybinių pareigų vykdymas“. To paties straipsnio antrojoje ir trečiojoje dalyse, numatančiose kompensacijos išmokėjimą policijos pareigūnui, kuris buvo sužeistas, bei patirtos materialinės žalos atlyginimą, vartojama formuluotė „ryšium su tarnyba“. Taigi pagal įstatymą kompensacija mokama kiekvienu atveju, kai pareigūno žūties ar sužalojimo priežastis buvo ne kas kita, kaip tarnybinių pareigų vykdymas ar jo tarnyba policijoje.

Atsižvelgdamas į šias aplinkybes Konstitucinis Teismas ir nagrinės Sąlygų 4 punkto nuostatų atitikimą Policijos įstatymo 48 straipsniui.

3.1. Vyriausybė, patvirtindama Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus ar jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygas, vykdė Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1990 m. gruodžio 11 d. nutarimą, įpareigojusį ją peržiūrėti ir nustatyti prokuratūros, vidaus reikalų, krašto apsaugos sistemų pareigūnų aprūpinimo butais, darbo užmokesčio ir priedų bei kompensacijų mokėjimo ir kitų socialinių garantijų suteikimo tvarką. Toks buvo įstatymų leidėjo pavedimas vykdomajai valdžiai.

Sąlygose, kuriomis užtikrinamas įstatymo normų įgyvendinimas, reikėjo detalizuoti asmenų draudimo valstybės lėšomis jiems žuvus ar juos sužeidus ryšium su tarnyba, tvarką. Policijos įstatymo 48 straipsnio norma imperatyvi: teisė į kompensaciją atsiranda žuvus policijos pareigūnui, vykdžiusiam tarnybines pareigas, ar jį sužeidus ryšium su tarnyba. Kitokių sąlygų įstatyme nėra nustatyta. Tačiau Sąlygų 4 punkte nustatyta, kokiais atvejais policijos pareigūnams ar kitiems nurodytiems asmenims kompensacijos nemokamos. Tai atvejai, kai apdraustieji nukentėjo būdami apsvaigę nuo alkoholio, narkotinių ar toksinių medžiagų, kai jų veikoje buvo nustatyti tyčinio nusikaltimo požymiai ir kt. Taip šiuo Sąlygų punktu nustatomas kitoks nei numatytas Policijos įstatyme kompensacijų policijos pareigūnams reguliavimas.

Konstitucinis Teismas, vertindamas įstatymo ir poįstatyminio akto santykį, ne kartą yra konstatavęs, kad poįstatyminiu teisės aktu realizuojamos įstatymo normos, tačiau toks teisės aktas negali pakeisti paties įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios savo galia konkuruotų su įstatymo normomis. Taip užtikrinamas konstitucinis įstatymų viršenybės poįstatyminių aktų atžvilgiu principas.

Pažymėtina, kad ginčijamos normos buvo priimtose iki dabartinės Konstitucijos įsigaliojimo. Lietuvos Respublikos 1992 m. lapkričio 6 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 2 straipsnyje nustatyta, kad įstatymai, kiti teisės aktai ir jų dalys, galioję Lietuvos Respublikos teritorijoje iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo, galioja tiek, kiek jie neprieštarauja Konstitucijai ir šiam įstatymui. Šia norma tiek įstatymų leidėjas, tiek vykdomoji valdžia įpareigojami peržiūrėti anksčiau priimtus aktus atsižvelgiant į Konstitucijos normas, užtikrinti teisės aktų, reguliuojančių tuos pačius santykius, darnią hierarchinę sistemą. Todėl įstatymų leidėjas turėjo atsižvelgti į Konstitucijos 52 straipsnį, laiduojantį piliečių socialinį aprūpinimą, kuris turi būti užtikrinamas įstatymais. Poįstatyminiu šių santykių reguliavimu negalima nustatyti arba riboti šios teisės atsiradimo sąlygų ir apimtį.

Konstitucinis socialinių teisių statusas kartu nepaneigia įstatymų leidėjo teisės nustatyti tam tikras jų atsiradimo sąlygas ar ribojimus. Antai 1997 m. liepos 1 d. priimto Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinojo įstatymo 10

straipsnyje įtvirtinta taisyklė, kad žala nukentėjusiajam neatlyginama, jeigu nelaimingo atsitikimo priežastis yra su technologiniu procesu nesusijęs apsvaigimas nuo alkoholio, narkotinių ar toksinių priemonių, jeigu žala atsirado nukentėjusiajam darant tyčinį nusikaltimą ar nukentėjusiajam dirbant darbą savavališkai be darbdavio, ūkininko leidimo (sutikimo) arba atliekant darbą ne darbdavio, ūkininko naudai, ar jei nukentėjusysis sąmoningai siekė, kad įvyktų nelaimingas atsitikimas. Šiuo atveju Vyriausybė galėtų detalizuoti ir sukonkretinti įstatyme nustatytas tam tikras sąlygas. Ginčijamu atveju reikiamo įstatyminio reguliavimo nebuvo. Vyriausybė šiuos santykius sureguliuavo poįstatyminiu aktu. Taip buvo pažeistas konstitucinis asmenų socialinių teisių įstatyminės gynybos principas.

Remiantis išdėstytais motyvais darytina išvada, kad Vyriausybės 1991 m. gruodžio 5 d. nutarimu Nr. 530 patvirtintų Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus ar jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų 4 punktas dalimi, nustatančia policijos pareigūnų nedraudiminius įvykius, pagal formą prieštarauja Policijos įstatymo 48 straipsniui.

3.2. Be to, Konstitucinis Teismas pažymi, kad minėtose Sąlygose, skirtingai nei Policijos įstatymo 48 straipsnyje, kurio pirmojoje dalyje vartojama sąvoka „vykdant tarnybines pareigas“ ir antrojoje bei trečiojoje dalyse – sąvoka „ryšium su tarnyba“, visais atvejais vartojama tik viena sąvoka – „ryšium su tarnyba“. Dėl tokio įstatymo ir poįstatyminio akto sąvokų nevienodumo gali kilti problemų taikant šias normas.

Ginčijamų Sąlygų 4 punkto pirmo papunkčio normoje nustatyta, kad draudiminiu įvykiu nelaikoma ir draudimo sumos bei kompensacijos nemokamos, jeigu apdraustasis nukentėjo dėl savo veikos, kurioje tardymas ar teismas nustatė tyčinio nusikaltimo požymius, arba jei ši veika susijusi su administraciniu teisės pažeidimu. Vyriausybė, apibrėždama nedraudiminį įvykį, vartojo sąvokas „veika, turinti tyčinio nusikaltimo požymius“ ir „veika, susijusi su administraciniu teisės pažeidimu“. Galiojančių įstatymų sistemoje nusikaltimas ir administracinės teisės pažeidimas apibūdinami kaip pavojingos veikos. Jas padarius pažeidžiamos tam tikros vertybės. Vienas iš teisėsaugos institucijų tikslų – užkirsti kelią tokio pobūdžio neteisėtoms veikoms. Asmenims, pripažintiems kaltais padarius nusikaltimą ar administracinį teisės pažeidimą, taikomos baudžiamosios ar administracinės atsakomybės priemonės. Tai sunkios pasekmės už įstatymo draudimų nepaisymą. Policijos pareigūnų profesinė veikla, kuria siekiama užkirsti kelią nusikaltimams ir kitiems teisės pažeidimams, juos atskleisti ir iširti, nesuderinama su teisės pažeidimu. Tačiau Sąlygose vartojama sąvoka „veika, turinti tyčinio nusikaltimo požymių“, pagal baudžiamąją teisę apimtą, pavyzdžiui, ir būtinąją gintį ar būtinąją reikalingumą. Šios veikos atitinka nusikaltimo požymius, nors savo turiniu nekelia pavojaus ir yra naudingos visuomenei. Todėl Sąlygose nurodyta formuluotė yra ydinga, vienodai vertinanti skirtingo pobūdžio veikas. Be to, neįvertinta, kokią reikšmę turi neatsargaus nusikaltimo padarymas nustatant draudiminio įvykio buvimą ar nebuvimą.

Šiame Sąlygų punkte pavartota sąvoka „veika, susijusi su administracinės teisės pažeidimu“. Neaiškus šios sąvokos turinys. Neaišku, ar turimas omenyje administracinės teisės pažeidimas, ar kiti vienaip ar kitaip su juo susiję veiksmai. Tokius veiksmus, kurie gali būti kitokio pobūdžio, matyt, reikėtų teisiniu požiūriu vertinti nevienodai. Tai dar vienas esminis normos formulavimo trūkumas.

Sąlygų 4 punkto antrame papunktyje nustatyta, kad draudiminiu įvykiu nelaikomas toks įvykis, kai apdraustasis nukentėjo būdamas apsvaigęs dėl alkoholio, narkotikų ar toksinių medžiagų.

Akivaizdu, kad asmens girtumas ar apsvaigimas nuo narkotinių ar toksinių medžiagų neigiamai veikia žmogų. Jis nesugeba savęs kontroliuoti, neadekvačiai suvokia susidariusią situaciją, susilpnėja jo veiksmų koordinacija, savitvarda. Neretai dėl tokio apsvaigimo atsiranda įvairių neigiamų pasekmių, dėl jo pažeidžiami ir įstatymai, todėl teisės normose tokia žmogaus būseną vertinama neigiamai. Pavyzdžiui, Baudžiamojo kodekso 41 straipsnio 10 punkte numatyta, kad skiriant kriminalinę bausmę atsakomybę sunkinančia aplinkybe laikoma tai, kad nusikaltimą asmuo padaro girtas, apsvaigęs nuo narkotinių ar toksinių medžiagų. Žalos atlyginimo dėl

nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinojo įstatymo 10 straipsnyje įtvirtinta, kad žala neatlyginama, jeigu nelaimingo atsitikimo priežastis yra su technologiniu procesu nesusijęs apsvaigimas nuo alkoholio, narkotinių ar toksinių priemonių.

Tačiau apskritai neigiamas požiūris į apsvaigimą nuo alkoholio, narkotinių ar toksinių medžiagų nepaneigia to, kad tarp veikos ir jos pasekmių turi būti priežastinis ryšys. Todėl kiekvienu atveju svarbu nustatyti, ar pasekmės, už kurias žmogui tenka atsakomybė, yra priežastingai susijusios su asmens apsvaigimu. Minėtoje Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinojo įstatymo 10 straipsnio normoje numatytos pasekmės atsiranda tada, kai nelaimingo atsitikimo priežastis buvo būtent asmens apsvaigimas. Ir baudžiamieji įstatymai suteikia teismui teisę kai kurių nusikaltimų atveju priklausomai nuo jų pobūdžio kaltininko girtumo nepripažinti sunkinančia aplinkybe.

Vyriausybė, formuluodama Sąlygų 4 punkto normą, pavartojo sąvoką „nukentėjo būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, narkotikų ar toksinių medžiagų.“ Ši sąvoka reiškia, jog draudiminio įvykio nebuvimas yra siejamas su tokiu objektyviu faktu, kad apdraustasis buvo apsvaigęs nuo alkoholio, narkotikų ar toksinių medžiagų. Šioje teisės normoje taip suabsoliutinus apdraustojo būsenos reikšmę netenka prasmės priežasčių, sukėlusių žalingas pasekmes, nustatymas.

Pagal priežastingumo doktriną neblaivumas galėtų būti tiesioginė nedraudiminio įvykio atsiradimo priežastis. Tuomet pasekmės atsirastų ne dėl tarnybinių pareigų vykdymo ar tarnybos, bet dėl šios priežasties. Žinoma, tokia nuostata neturėtų būti taikoma, jei nukentėjusysis buvo apsvaigintas prieš savo valią. Tačiau dabartinė ginčijamo papunkčio redakcija leidžia nemokėti kompensacijos nepriklausomai nuo to, kokios buvo tiesioginės žūties ar sužalojimo priežastys. Pakanka, kad žūties ar sužalojimo metu nukentėjusysis buvo apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių ar toksinių medžiagų.

Pagal Sąlygų 4 punkto trečią papunktį nėra draudiminis įvykis ir draudimo sumos bei kompensacijos nemokamos, „jeigu apdraustasis nukentėjo valdydamas be atitinkamo pažymėjimo transporto priemonę ar kitą savaeigę mašiną arba perdavė valdyti transporto priemonę asmeniui, apsvaigusiam nuo alkoholio, narkotikų ar toksinių medžiagų ar neturinčiam atitinkamo pažymėjimo“.

Šio papunkčio dalis, nustatanti, kad nebus laikoma draudiminiu įvykiu, jei apdraustasis nukentėjo valdydamas be atitinkamo pažymėjimo transporto priemonę, neigiamų pasekmių atsiradimą sieja su vienu iš eismo taisyklių pažeidimų. Tačiau pagal tokią normos redakciją kompensacija nebūtų mokama ir tais atvejais, kai apdraustasis eismo reikalavimų nepažeidė, o autoavarija įvyko dėl kitų priežasčių (pvz., tokius reikalavimus pažeidus kitiems eismo dalyviams). Tokiu atveju pasekmės kiltų ne dėl apdraustojo, bet dėl kito asmens veiksmų. Transporto priemonių valdymas neturint pažymėjimo yra eismo taisyklių pažeidimas, bet jis savaime negali būti žūties ar sužalojimo priežastis.

Sąlygų 4 punkto ketvirtame ir penktame papunkčiuose draudiminiais įvykiais nelaikomi įvykiai ir draudimo sumų mokėjimas nenumatytas, jeigu „apdraustasis nusižudė, kėsinosi nusižudyti ar tyčia save sužalojo“, taip pat „jeigu apdraustojo sveikata sutriko arba jis mirė dėl ligos ar karo veiksmų“.

Pirmuoju atveju mirties ar sužalojimo tiesioginė priežastis yra paties apdraustojo veika – sąmoningas savo gyvybės atėmimas, kėsinimasis nusižudyti ar sąmoningas bet koku būdu padarytas savo sveikatos sužalojimas. Antruoju atveju draudiminiu įvykiu nelaikomas įvykis, kilęs dėl apdraustojo ligos ar karo veiksmų. Abi šios nuostatos neribotų Policijos įstatymo 48 straipsnio, jeigu jose būtų nurodyta, kad minėtieji faktai nesusiję su policijos tarnybinių pareigų vykdymu ar pareigūno tarnyba. Taigi ir ši norma nėra pakankamai aiški.

Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 102 straipsniu, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 53, 54, 55 ir 56 straipsniais,

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

n u t a r i a:

Pripažinti, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 5 d. nutarimu Nr. 530 patvirtintų Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus ar jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų 4 punktas dalimi, nustatančia policijos pareigūnų nedraudiminius įvykius, prieštarauja Lietuvos Respublikos policijos įstatymo 48 straipsniui.

Šis Konstitucinio Teismo nutarimas yra galutinis ir neskundžiamas.

Nutarimas skelbiamas Lietuvos Respublikos vardu.

Konstitucinio Teismo teisėjai:

Egidijus Jarašiūnas
Kęstutis Lapinskas
Zigmas Levickis
Augustinas Normantas
Vladas Pavilionis
Jonas Prapiestis
Pranas Vytautas Rasimavičius
Teodora Staugaitienė
Juozas Žilys